

amely elítélte a háború öldöklését, vagy az emberszeretet hiányát siratta a világban." (131.) Ezek a megoldások mindenesetre nem akadályozzák meg, hogy egységes Tóth Árpád kép alakuljon ki az olvasóban. De a problémák további vizsgálatára sem igen ösztönöznek.

Az első dekadens korszak verseinek alaphangját, a „csüggeteg bűt” Makay, Tóth Árpád „messzi nemzedékeken biológiailag és pszichológiailag átöröklött” lelkiállatával és a kor nyomasztó hatásával magyarázza. De a költő állandó öngyöttrő és gyakran „tárgytalan” fájdalomt csupán ezek a tények nem magyarázzák meg teljesen, különösen nem, ha figyelembe vesszük, hogy Tóth Árpád ugyanebben az időben kritikus szemű, szatirikus hangú újságíró is volt. Ennek az ellentétnek a feloldását megmagyarázó harmadik összetevőre Makay rámutat ugyan, de sajnos csak zárójelben, hangsúlytalanul és többet soha nem tér rá vissza. Ez pedig az, hogy Tóth Árpádnál az állandó fájdalom megéneklése jellegzetes századfordulói szecessziós szerep is volt. (150.) Később, az újságíró és a költő kétarcúságának kiküszöbölésére is, újból csak az alkat magyarázatát használja fel, nem elég meggyőzően. A szerep problémájának erősebb hangsúlyozása behatóbb magyarázata hiányzik ennek a korszaknak elemzéséből. Ez sajnálatos, mert egyrészt ez a tény a következő korszakokra is kihat, másrészt jobban megfelelt volna az alapkoncepciónak is.

Tóth Árpád pályájának második szakaszában megmarad ugyan a költőben a hajlam a szomorúságra, de lemállik róla a szerep. Inkább itt kellett volna erősebben az alkat-tannal magyarázni, s nem a dekadenciából való „ösztönös kivágyódást” emlegetni. (158.) Megmutatni, hogy a búra predesztinált költői alkat most már a külső benyomások és a saját elhatározás hatására fejlődik, változik, s ennek eredménye, hogy új hangok, új motívumok és új érzések gazdagítják költészetét.

A harmadik szakasz költőjéről, akit „Szomorúság Anteusá”-ként jellemez, Makay több helyen írja, hogy a második szakasz felendülése után Tóth Árpádon „újra erőt vesz a régi bűt” (110.), „visszahull régi csüggetegségébe” (114.) Makay koncepciójának, az 1919-es korszakhatárnak valóban ez felel meg. Makay hangsúlyozza, hogy ez a bűt már különbözik a dekadens költőtől, mert konkrét, tudatosított és közösségi, de a bűt kívül más érzést ebben a szakaszban nem vesz észre. Említis sincs, vagy ismét csak egész hangsúlytalanul e korszak bizonyos verseinek optimista kicsengéséről, amelyekben a „közösségi bűt” kívül a jövőbe vetett „közösségi remény” is megszólal. Több vers a búcsúzás és a rezignáció szomorú hangulata mellett valami nyugodt, bölcs derűt is sugároz. (S itt

érezzük Tóth Árpád rokonságát Arany Jánossal, s nem ahogy Makay állítja a dekadens költőnél: „... az első korszakában sokat emlegetett bűt valószínű aranyjánosi lelki-betegség, pszichológiai kényszer, amely úgy támad, mint a fejfájás, okát sem tudni.” (70.) Színessé és meleggé teszi ezt a költészetet a visszaemlékezés az ifjúságra is, amely ebben az emlékezésben „harcos”, „lobogó”, „vad”, „tréfás”, „vágató” is lesz. Kár, hogy ezekre sem utalás, sem magyarázat nincs.

Szólni kell a munka előadásmódoráról is, (gyakran ily mondatok jellemzik ezt: „A megtalált szerelem boldog csillaga kifelé vezet a meddő álmodozások sivar pusztájából.” (86.) Talán épp ez a pátoszos, érzelmes előadásmódor az egyik legfőbb oka annak, hogy a sokszínű, — bár alaphangjában egységes — költő értékelésében a főhangsúlyt a mélabon alaphang kapja. A „csüggeteg bűt” monoton fejtegetése, a nem mindig jogosult himnikus hang, a retorikus kérdések az olvasó érzelmeire kívánnak hatni, s kissé a beteg tüdejű, szegény költőt sajnáltatják.

Nagyobb tévedések nincsenek, de kár, hogy bizonyos hang-, és hangsúlybeli eltolódások a szerző kifejezett szándéka ellenére ismét a nyomasztóan bánatos, beteg költő portréját festik meg.

Szmodits Anikó

Benedek Elek: A százestendő jövendőmondó. Karcolatok, elbeszélések, cikkek. Válogatta és a bevezetést írta: Balogh Edgár. Bukarest, 1967. Irodalmi Könyvki. 327 l.

A Benedek Elek életművét és egyéniségét vizsgálók valamiben mind egyetértenek egymással. Fia, Marcell a melegszívűt apát, a mindennapok küzdelmeiben is szilárdan megálló jellemet, a „régii székely becsülethez” való hűségét tárja elénk; azt az író, aki utolsó szavaival is munkára biztatott. Lukács György főképp mint morális személyiségre nézett föl rá: őt elsősorban puritán igazságkeresése és irodalomtörtéti példaadása ragadta meg, míg Ignóust a Székely Huszár „szemérmes és tiszta” jelleme vonzotta leginkább. Valamennyi értékelője felhívja a figyelmet arra az egyéniségéből és műveiből sugárzó morális erőre és példára, arra a naiv tisztságra, ami áthatja egész életét és munkásságát.

Balogh Edgárt elsősorban az író aktualitásának kérdése, az életművét a mához kapcsoló irodalomtörténeti, pedagógiai és morális szálak meghatározásának igénye vezette a gyűjtemény összeállításában, amely már a harmadik általa szerkesztett Benedek Elek-válogatás. Ennek a szempontnak az érvényesítése a kötet fő érdeme.

Balogh Edgár tiltakozik azellen, hogy Benedek Eleket a múlt századi népnemzeti iskola egyik utolsó képviselőjeként tartja

számon az irodalomtörténet: ő a romániai magyar irodalom úttörőjét, egy „csehovian realista” „Ady-elődöt”, „jelképes Tolsztojalakot” lát benne; „nem vég, hanem kezdet” — írja róla. S e tételét csattanós érveléssel támasztja alá: Benedek Elek egyik írását (*Mandátum-vigécek*) tévedésből Adynak tulajdonította a költő prózai munkáit egybegyűjtő akadémiai kiadás (Ady Endre Összes prózái művei II. 216. Akadémiai Kiadó, 1955.) „Jelképes ez az összetévesztés” — írja Balogh Edgár.

Bár Ady és Benedek Elek cikkeinek téma-választása és polemikus jellege mutat hasonlóságokat, ahhoz, hogy kettejükét előd-utód viszonyba állíthassuk, több szükséges. Az, hogy munkásságuk egy ponton — az újságírás közéleti kritikájának pontján — összeér, még nem kapcsolja össze őket annyira, hogy egy fejlődéstörténeti lánc egymást követő állomásai lehetnének. A realizmus-igénnyel, néhol naturalisztikus, olykor kissé szentimentális ízzel író Benedek Elekben megtestesült szelíd idealizmus nem hozható közös nevezőre Ady földrázó indulatával. Világnézetük is merőben más talajban gyökerezik, s így Benedek Eleket Ady-elődnek megtenni éppoly merész ötlet, akárcsak a Tolsztojjal való összevetés. Benedek Eleknek nincs erre szüksége: megáll ő a maga lábán is, minden ilyen túlzó hasonlat igénye nélkül.

Maga a gyűjtemény két részre tagolódik: az első karcolatokat, elbeszéléseket, a másik a közélettről és az irodalomról írt cikkeket tartalmaz. Novellái a szülőföld: Székelyföld és Pest, a vidék és a nagyváros századvégi képének egy-egy mozaikszerű részletét világítják meg, erősen moralizáló jellegű, érzelmi színezetű beállításban. Leginkább a falu életének ellentmondásait foglalkoztatják, amelyeknek fő okozója a legbensőségesebb emberi kapcsolatokat is megrontó pénz hatalma. Ezzel a drámai feszültségekkel telített, tragédiák csiráit magában hordó világgal szemben éles kontrasztként áll a szülőház, „a szeretet iskolája”. A nagyvárosról festett kép elmosódottabb, egyoldalúbb; hősei kisemberek — hordár, varrónő —, a társadalom elesettjei. Egy tiszta, derűs sugár világít bele az ő nyomorúságukba: az író ars poeticája, a munkás élet és a lelki nyugalom apoteózisa: „Nyugodtan végzem számvetésemet: gyenge erőmtől amennyire telt, megműveltem az én darabka földemet, melyet a végzet részemre jelölt: szántottam, vetettem, arattam, többet másnak, mint magamnak — jöhetsz, hideg ősz: a learatott földet újra vetettem, lesz mit arasson, aki utánam következik.” (*Szeptember*). A *Testamentum* az író sorait átható szilárd erkölcsi meggyőződés tisztára szűrt végső tanulsága: „Lehet belőled nagy ember — írja fiának —, de szív nélkül, szeretet nélkül igazán nagygyá nem leszel.”

Hírlapi cikkeinek közéleti problémái: a szociális viszonyok, a sajtóállapotok, a tanárság gondjai, az antiszemitizmus, a korrupció, a kivándorlások. Ismét a morál készített ilyen ítéletekre: „az anyagi romlást ki lehet heverni, az erkölcsöt nem”; „újság lehet eladó — penna nem”; „ez a világ nem az én világom”. Irodalmi tárgyú írásainak fő kérdései: az elfogulatlan kritika szükségessége, az irodalom és a napisajtó kapcsolatának egészségesebbé tétele, s az ifjúsági irodalom, Benedek Elek szívügye. Egészséges, ép közízlés feltétele a színvonalas ifjúsági irodalom — ez pedagógiájának lényege, s ez a kulcs egész életművéhez is: a gyermek romlatlanságát akarta megőrizni és megőriztetni olvasóival. S bár ez a vállalkozás nem járhatott sikerrel, mégsem volt gyümölcstelen. Ezt bizonyítja „Elek apó” páratlan népszerűsége, amely — az újonnan megjelent kötet tanúsága szerint — ma is tovább él.

Korompay János

Tamási Áron: Vadrózsa ága. Az előszót Illés Endre írta. Bp. 1967. Szépirodalmi K. 144 l.

A *Vadrózsa ága* Tamási Áron utolsó, posztumusz műve, a halálát előző öt hónap termése. Tervbe vett önéletrajzi ciklusának harmadik, befejező kötetét képezte volna. Önéletírás — a szó legtágabb értelmében —, emlékezés és művészi hitvallás, számvetés és önigazolás.

A *Bölcső és bagoly* a gyermekkor történetét öleli fel a születéstől az iskolába lépésig. A *Vadrózsa ága* már az Amerikából való hazatérést követő éveket idézi. Szamba veszi bolyongásait szülőföldjén, családi életének kisebb-nagyobb konfliktusait, beszél budapesti látogatásáról, novelláinak publikálási nehézségeiről. Egy évtizedes út buktatóiról és mérföldköveiről emlékszik, ünnepekről és hétköznapokról egyformán. Erejéből többre nem futotta.

Rendhagyó könyv a *Vadrózsa ága*. Nincs hagyományosan vett szerkezete, mely levágná a gondolatok szárnyát, nincs erős keret, ami összefogná — mégis csodálatosan megkomponált. És nem is a kaleidoszkopszerű mesevilág árnyékát ködlik fel a múltból (mely annyira jellemző prózájára), hogy harmonikus eggyé fonja a sok tarka szálát. A *Vadrózsa ágát* a valóság ízei járják át: a pajzanság, az életigenlés, a megbocsátás — néha egy elnéző mosoly az emberek felé, néha ironikus fintor önmaga felé.

Anekdoták váltakoznak egy-egy ifjúságot idéző könnyű kaland történetével, majd ismerős arcok villannak fel valamely kedves emlék kapcsán, olykor pedig fontos vallomás következik, mely összefonódik a magamagát titkoló, szomorkás líraisággal.